Dis Sos Bil Der / Int Jour Soc Sci
Sayı / No: 2, Aralık / December 2017
Makale / Article: 45-63

Gümüşhane Müzik Folkloru Üzerine Bir Değerlendirme [a]

EMRAH KAYA [b]

Öz: Makalede ele alacağım konu başlıkları, Gümüşhane de var olan kırık hava, oyun havası ve uzun hava örnekleri çerçevesinde çizilecektir. Buna göre müzik kültürü, usul açısından (ritim), ağız yapısı açısından, ezgi yapıları ile makamsal özellikleri açısından ele alınarak incelenecektir. Bu esnada örnekler video ve grafiklerle desteklenecektir. Aynı zamanda müzik kültürünü yönlendiren çeşitli etmenler, diğer yörelerle benzeşen ve ayrılan yönlerde sunu esnasında değerlendirilecektir. Gümüşhane müziğine yön veren asıl önemli diğer bir husus da Gümüşhane yöre çalgılarıdır. Buna göre, kuşburnu düdüğü, gevreyik düdüğü, tulum, orta zurna, davul ve kemençe gibi çalgıların genel yapıları, bazılarının karşılaştırmalı ölçüleri ile kullanıldığı alanlar anlatılarak, çaldığı ezgilerden kesitler örneklenecektir. Bu çalgıların hangi yörelerde yer aldığı da harita üzerinde gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane müzik folkloru, yöre çalgıları, gevreyik düdüğü, mey, tulum.

An Evaluation of Gümüşhane Music Folklore

Abstract: The following topics are covered in the article: kırık hava, oyun havası and uzun hava samples which exist in Gümüşhane. As a result, the music culture in Gümüşhane is going to be explored taking the rhythm, dialect of the region, the structure of its melody and tune taking into consideration. Also, the samples will be supported. Additionally, the factors which affect the music culture and the similarities and the differences of it with the other regions will be explored. Among the things which have a great impact on Gümüşhane music is the local instruments. So, the general structure of the instruments such as kuşburnu whistle, gevreyik whistle, tulum, middle zurna, drum and kemancha will be comparatively explained or extracts from the songs are going to be played live. Finally, all instruments will be illustrated on the map to make it possible for the researchers to obtain a higher picture of them.

Keywords: Gümüşhane music folklore, local instruments, gevreyik whistle, mey, tulum.

---

[a] Bu makale, *I. Uluslararası Gümüşhane Sempozyumu*'nda (2017) aynı adla sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş bir versiyonudur.

[b] Milli Eğitim Bakanlığı, Giresun Güzel Sanatlar Lisesi, Müzik Bölümü
Hacısiyam Mah. Kuşkonmaz Sok. No. 23, 28200 Giresun
[emrahmuzik@hotmail.com]

Gümüşhane, coğrafi konum olarak Doğu Karadeniz'in güneyinde, Bayburt, Trabzon, Giresun ve Erzincan illeriyle çevrili bir yerleşim yeridir. Gümüşhane yöre kültürünü sosyal olaylar ve olgular oldukça etkilediği gibi bu coğrafi konumu, hem Doğu Karadeniz'den hem de Doğu Anadolu kültüründen etkilenmesine neden olmuştur. Bu açıdan Gümüşhane yöresindeki müzik kültürü için bir yandan Doğu Karadeniz kıyı şeridi, öbür yandan da Doğu Anadolu'nun kültürünü bir arada görmek mümkündür denilebilir. Bu durum sebebiyle Gümüşhane birçok kültürün geçiş bölgesidir.

Gümüşhane'deki müzik folkloru için ilk adımda şunları söyleyebiliriz: Buradaki müzik kültürü genel anlamda tipik Doğu Karadeniz damgası taşırken (türküler ve geleneksel oyun havaları gibi) Doğu Anadolu'ya özgü uzun hava örneklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Yörede genel olarak kırık hava türü ezgilere, uzun hava türü ezgilere ve halk oyunu ezgilerine rastlamak mümkün iken ayrıca yörede ezgi eşliğinde söylenen halk hikayeleri, atışmalar, mani ve koşmalarda çok yaygındır.[1] Dede Korkut Destanı'ndan Bey Böyrek'in Bayburt çeşitlemesinin, yörede halen biliniyor olması Buradaki geleneksel deyişlerin halen tüm canlılığını koruduğunu bize kanıtlamaktadır. Yörede özellikle Kelkit ve Köse dolaylarında ozanlık geleneği halen önemli bir kültürdür.

Gümüşhane yöre müziği, yayla göçleri esnasında, düğünlerde, kına yakama geleneklerinde, asker uğurlamalarında, oturak alemlerinde, herfene geleneğinde, kuşburnu ve pestil şenlikleri gibi çeşitli festivaller kapsamında yapılan eğlencelerde enstrumantal ve vokal olarak yaşatılmaktadır. Bunlardan herfene geleneğinden kısaca söz edecek olursak:

Herfene geleneği, Anadolu'daki bir nevi toplantı geleneğidir.[2] Urfa sıra gecesi yahut Doğu Karadeniz'deki oturak alemleriyle benzeşen yönleri vardır. Burada halk, kış gecelerinde bir araya

[1] Nida Tüfekçi, *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 3273.

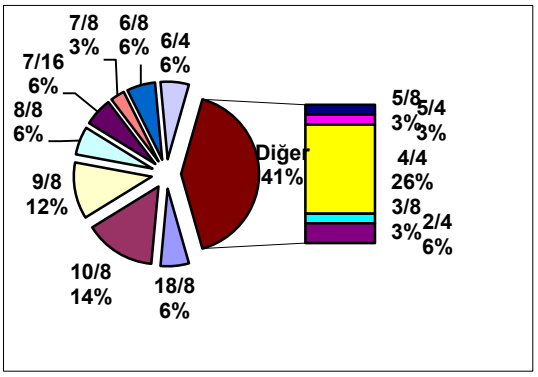
[2] Talat, Ülker, *Görüşme*, Gümüşhane, Ekim, 2017.

gelir, ortak bir şekilde yenilir içilir, birlikte köy seyirlik oyunları oynanır, meddah hikayeleri anlatılır ve müzik icraları yapılır. Bu gelenek müzik kültürünü oldukça diri tutmaktadır.

Gümüşhane halk oyunu ezgilerine genel olarak bakacak olursak Gümüşhane il merkezinde ve Torul'da Karadeniz kıyı şeridinin, Bayburt'a yakın yerler ile iç bölümlerde Erzurum halk oyunlarının etkisini görürüz. Gümüşhane'de horon ve bar türü oyunların oynanması bunu bize kanıtlamaktadır. Barlar genellikle Bayburt'un Kelkit'e yakın kesimlerinde ve ovalık bölgelerde oynanır. Veysel, temir ağa, hançer, Hakkari, tamzara, sekme, daldalan, sürütme, kutluğ, hanım, sıksaray, sarıkız, koçarı, Yusuf Zeliha ve turnalar en yaygın olan bar türleridir. Horonlar ise ilçelere ve köylere göre değişiklik göstermektedir. Davul ve zurna eşliğinde oynanan horonların tümüne birden zurna horonu, davul-zurna horonu ve gayda gibi adlar verilirken, davul-zurna horonuna bölgesine göre "muhat" ya da "sekmeç" adı da verilmektedir. Ancak bunların diğerlerine göre belli bir ezgisi yoktur. Yöredeki oyun türlerinde (bar ya da halaylarda) ezginin değişik biçimde söylenmesine ''dönderme'' adı verilmektedir.[3] Yörede bunlar dışında karşılama ve halay türü oyunlarda görülmektedir.

Bu hatırlatıcı bilgilerden sonra Gümüşhane yöre müziğinin genel özelliklerini daha iyi tahlil edebilmek için yöreden alınan 30 türkü ve 4 halk oyunu ezgisi, sözleri, usülleri, usüllerin metrik yapısı, ses dizileri ve ses sınırı yönünden incelenmiş ve bu incelemeler ışığında aşağıdaki grafiksel bulgulara ulaşılmıştır. Gümüşhane yöresinde kullanılan usüllere baktığımızda aşağıdaki grafik karşımıza çıkmaktadır.

[3] Tüfekçi, *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 5, s. 3274.

Şekil 1. Gümüşhane ezgilerinin usül grafiği

Bu grafiğe göre Gümüşhane yöresinde 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 10 ve 18 zamanlı usüllere rastlanmaktadır. Bu usüller içerisinde sırasıyla 4/4'lük, 10/8'lik ve 9/8'lik usüllerin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bu usüllerin metrik dizimline bakıldığı zaman bunların 18/8 (3+3+3+3+3+3), 10/8 (3+2+2+3), 9/8 (2+2+2+3), 7/8 (2+2+3) şeklinde sıralandığı görülür. İncelenen eserler içerisinde bir türkünün 8/8'lik ölçüyle başlayıp 9/8'lik başka bir usüle döndüğü görülmüştür. Gümüşhane yöresinde, Türk Halk Müziği'nde çok az rastlanan 21 zamanlı usüle de rastlanmaktadır.

Gümüşhane yöre ezgilerinde kullanılan ses dizilerine bakıldığı zaman aşağıdaki dizi kalıpları görülmektedir.

LA Kararlı 1. dizi

LA Kararlı 2. dizi

LA Kararlı 3. dizi

Sİ Kararlı 1. dizi

Sİ Kararlı 2. dizi

DO Kararlı 1. dizi

DO Kararlı 2. dizi

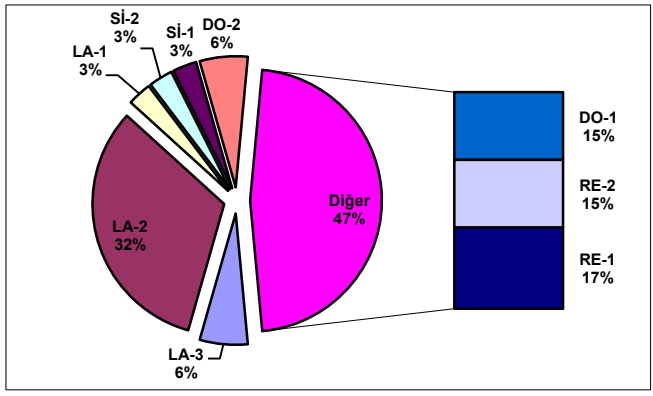
RE Kararlı 1. dizi

RE Kararlı 2. dizi

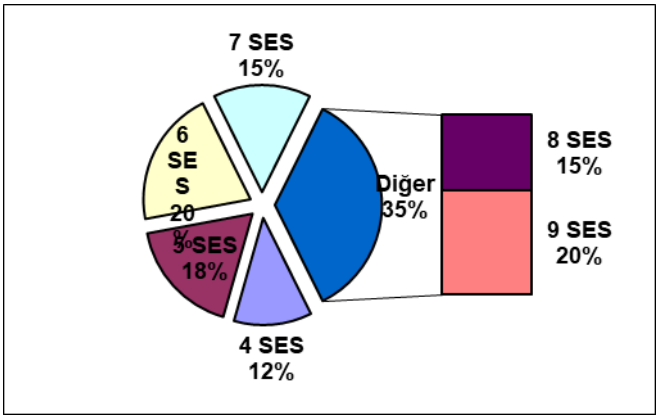

Bu dizilerin yöredeki 34 ezgiye göre dağılımı

Şekil 2. Gümüşhane ezgilerindeki ses dizilerinin dağılım grafiği

Bu grafiğe göre yöre ezgilerinde en fazla la karalı 2. dizi, re kararlı 1. dizi ve re kararlı 2. dizinin kullanıldığı görülmektedir. Gümüşhane ezgileri ses sınırı bakımından incelendiği zaman aşağıdaki bulgulara ulaşılmaktadır.

Şekil 3. Gümüşhane ezgilerinin ses sınırı grafiği

Buna grafiğe göre, yörede icra edilen ezgilerin ses sınırının 4 ses ile 9 ses arasında kaldığı, bunlar içerisinde de en çok kullanılanların 6 veya 9 ses sınırındakiler olduğu görülmektedir. Gümüşhane, kendi bünyesinde Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu kültürlerini birlikte barındırdığından, kuzeyden güneye doğru gidildikçe ezgilerindeki ses sınırı da artmaktadır.

Yöre türkülerini edebi açıdan inceleyecek olursak şu bilgilere ulaşırız:

Dut dibine yaslanırlar

Dut dibine yaslanırlar ***a***

Çise vurur ıslanırlar ***a***

Elma ile beslenirler ***a***

Gümüşhane güzelleri ***b***

Bu türkünün sözlerine bakıldığında nazım birimi dörtlük, kafiyesi düz, nazım biçimi semai, nazım türü güzelleme, ölçüsü de 8'li hece ölçüsünden oluşmaktadır.

Karşı dağlar bizimdir

Karşı dağlar bizimdir ***a***

Kara salkım üzümdür ***a***

Koy büyüsün annesi ***b***

Belki kısmet bizimdir ***a***

Bu türkünün sözlerine bakıldığında nazım birimi dörtlük, kafiyesi düz, nazım biçimi mani, ölçüsü de 7'li hece ölçüsüdür.

Gümüşhane'de ki türkü sözleri edebi açıdan incelendiğinde genellikle yukarıdaki gibi seyretmektedir. Aşağıda bölgede yaşayan bir halk şairinden örnek iki dörtlük verilmiştir.

……

Sorma dostum anlatması pek hoştur

Biraz yalan biraz haramda hoştur

Beğenmez kimseyi benliği çoktur

Cahilin sözünü kessen ne olur

***

Ozan olduk cahilliğe ünlendik

Sazı çaldık ama sözü de dinledik

Ozan Yakup senin hakkını verdik

Sözler ikili birli olsa ne olur

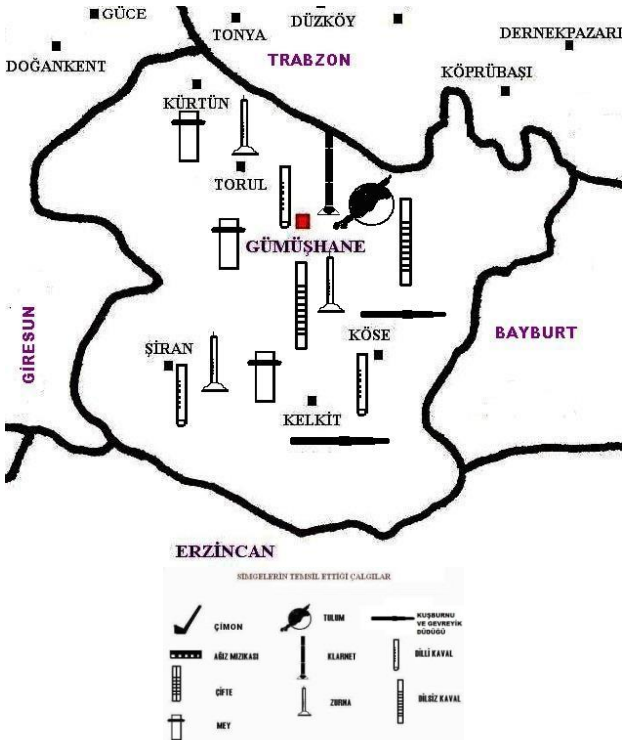
Bu mısralar Ozan Yakup tarafından bağlama ile çalınıp söylenmektedir. Yörede bunun gibi daha birçok örnek görmek mümkündür.

Bölgede icra edilen türkülerde ve uzun havalarda genellikle konu olarak gurbet, aşk acısı, sevda, hasret ve özlem gibi bazı geleneksel konular işlenmiştir.

Gümüşhane yöresinde kullanılan çalgılara bakıldığı zaman tezeneli sazlardan divan, bağlama, çöğür ve cura görülmektedir. Yöredeki bazı köylerde cura, tezene kullanılmadan çalınmaktadır. Yörede, yaylı sazlardan Karadeniz kemençesi de ön plandadır. Gümüşhane bölgesinde bağlama ailesi hemen hemen her yerde

görülürken, Karadeniz kemençesi, Torul ve Trabzon'a yakın muhitlerde görülmektedir. Davul, zilli tef (sallama tef), zilsiz tef, zil çalgıları da yörenin diğer vurmalı sazlarındandır.

Nefesli çalgılara baktığımızda ise yörenin oldukça zengin olduğunu görüyoruz. Gümüşhane merkezinde mey, zurna, dilsiz kaval, Artvin ve Rize'ye yakın yörelerde klarinet ve tulum, iç bölgelere yakın yerlerde ise dilli kaval çalgıları daha yoğun olarak kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra Kelkit ve Köse dolaylarında daha önce literatürde pek yer almamış iki çalgı daha tespit edilmiştir. Bunlar, kuşburnu düdüğü ve yöredeki ismiyle gevreyik otu düdüğü diye adlandırılan çalgılardır.

Sekil 4. Gümüşhane'de kullanılan nefesli sazların haritası

Yöre, genel olarak değerlendirildiğinde Şiran'da dilli kaval ve zurnayı, Kelkit'te kuşburnu düdüğü, gevreyik otu düdüğü ve meyi, Kösede zurna ve dilli kavalı, Torul'da zurnayı, Kürtünde mey

ve zurnayı, Gümüşhane'nin yukarı kesimlerinde tulum ve klarinet'i, Gümüşhane merkezi ve çok yakın çevrelerinde ise bu çalgıların hemen hepsinin çalındığını görmekteyiz.[4]

Kullanım alanları açısından yöredeki nefesli sazlar için kısaca değinecek olursak; klarinet, daha çok düğünlerde kullanılmakta ve yöreye özgü tempolu ezgiler çalmaktadır. Yörede kullanılan diğer bir çalgı olan dilsiz kaval, genellikle kırık hava icralarında kullanılırken, dilli kaval'da iç bölgelere yakın yerlerde çobanlar tarafından uzun hava çalmak için, Trabzon'a yakın yerlerde ise hızlı horon ezgilerine eşlik etmek için kullanılmaktadır. Yörede çok sık kullanılan diğer bir çalgı ise zurnadır. Yöredeki zurna'nın boyu kuzeye gittikçe küçülmekte (zil zurna) ve çaldığı ezgilerin temposu da artmaktadır. Yöredeki düğün, şenlik, yayla göçleri ve festivallerin ana çalgısı olan zurna, açık alanlarda davulla birlikte çalınmaktadır.

Gümüşhane yöre çalgılarından öne çıkan bazıları için ise şunları söyleyebiliriz;

Mey

Köklü bir çalgı olan mey, Asya'da yaygınlık kazanmış, bugünkü halinden de fazla ödün vermemiş, eski bir çalgıdır. Mey, Azerbaycan'daki balaman, Dağıstan'daki yasti balaban, Gürcistan'daki düdüki, Ermenistan'daki düdük, İran'daki balaban, Kore'deki hyanp'iri, Çin'deki kuan, Japonya'daki çift kamışlı hichiriki çalgıları ile benzerlik göstermektedir. Bu çalgıların ses deliği sayısı da hemen hemen mey kadardır. Ayrıca birçoğu kamış eklenerek çalınmaktadır.[5]

Mey ise yapısal açıdan, önde yedi arkada bir deliği bulunan toplamda 8 delikli, silindir şeklinde ve ağaç gövdeli bir halk çalgısıdır. Bu gövdeden ses çıkartmak için ayrıca mey'e kamıştan ya-

---

[4] Emrah Kaya, *Doğu Karadeniz Müzik Kültürü İçerisinde Nefesli Sazların Yeri,* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri, 2007, s. 63.

[5] Songül, Karahasanoğlu Ata, *Mey ve Metodu,* İnkılap Kitapevi, Anka Ofset, İstanbul 1995, s. 11.

pılmış ikinci bir parça da eklenmektedir. Mey, doğal olarak üç parçadan oluşur. Bunlar gövde, kamış ve kıskaç'tır. Ayrıca isteğe göre mey'e boğaz ve ağızlık denilen iki parça daha eklenebilmektedir.

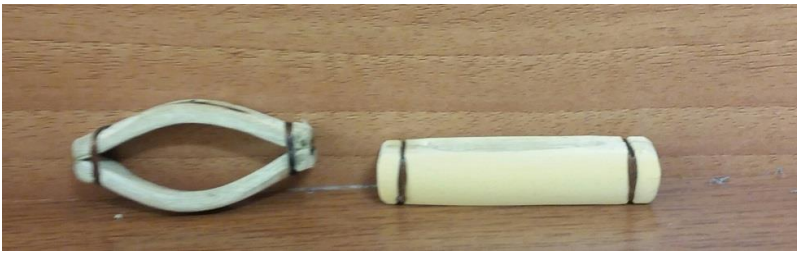
Şekil 5. Mey'in gövdesi (üstten)

Meyin gövdesi, genellikle erik ve dut ağaçlarından yapılırken, ağıza takılan kamış ise tatlı su kamışından yapılmaktadır.

Şekil 6. Mey kamışı

Mey'e karakteristik sesini bu kamış vermektedir. Kıskaç ise hem mey'in akordu için hem de mey'den ses çıkarmak için gerekli parçalardır.

Şekil 7. Meyin kıskaç ve ağızlığı

Boğaz, içi oyuk koni şeklinde bir parçadır. Bu parça gövde ile kamış arasına konularak mey akordunun pesleştirilmesine yarar. Ağızlık ise yapı bakımından kıskaca benzer ama daha dardır. İşlevi ise mey çalındıktan sonra kamışın üstüne takılarak kamışın açılmamasına yardımcı olmaktır.

Mey çalgısının ses sitemi ve ses sahası şöyledir: Mey'in bir oktavı bir ses aşan ses sahası vardır. Yapısı itibariyle sesleri rast makamı dizisine sahiptir. Diatonik bir çalgı olan mey'den kromatik ses elde edebilmek için delikler yarım açılır veya kamış dudakla sıkılır ya da gevşetilir. Mey, ses sahası sebebiyle transpoze etmeye fazla elverişli bir çalgı değildir bu nedenle her tonun ayrı bir meyi vardır.

Şekil 8. Mey'in ses sahası

Gümüşhane yöresinde mey ve zurna yaygın olan iki çalgıdır. Yörede mey'in, ana mey, orta mey, cura mey olmak üzere 3 çeşidi de kullanılır. Mey, daha çok toplu oturmalarda (herfene gibi), düğünlerde ve yayla eğlencelerinde çalınmaktadır. Mey ile çalınan ezgiler daha çok Erzincan ve Bayburt yöresindekilere benzer.[6] Yani mey burada genellikle ağır tempolu ezgiler çalmaktadır. Yöredeki mey ve zurna genellikle la tonundadır.

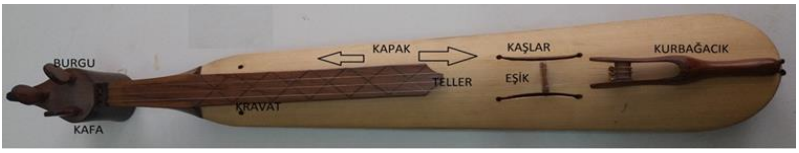
Karadeniz Kemençesi

Yaylı enstrümanlar grubunda, yer alan kemençe geleneksel bir Türk halk müziği sazımızdır. Ülkemizde Karadeniz kemençesi yoğun olarak Doğu Karadeniz bölgesinde kullanılmaktadır. Tüm bu görüşlerden hareketle Karadeniz kemençesine asıl şeklini veren (primitif örnekler hariç) Doğu Karadeniz bölgesidir denilebilir. Bölgede kemençe icracısının ve kemençe ses aralığına daha uygun türkülerin çok fazla olması da kemençenin burada yaygın olduğu görüşünü desteklemektedir.

Ülkemizdeki kemençe benzeri çalgılar, kabak kemane, kemane, genellikle Doğu Anadolu bölgesinde kullanılan kamanca ve Ege Bölgesinde kullanılan hegit gibi enstrümanlardır. Ses yapısına göre çeşitli boyları vardır ancak üç telli kemençeyi kullanıldığı bölgeye göre tiz (ince) ve kaba sesli olmak üzere iki gruba ayırmak

[6] Öktem, Mustafa, *Görüşme*, Gümüşhane, Kasım, 2006.

mümkündür. Genel olarak kemençenin form çizimi aşağıdaki gibidir.

Şekil 9. Karadeniz kemençesinin önden görünüşü

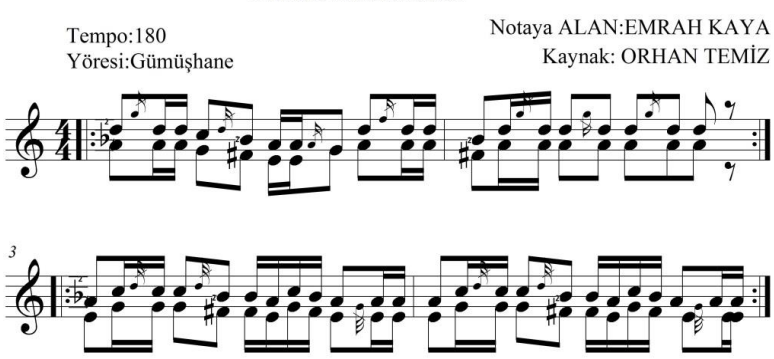

Şekil 10. Kemençenin yayı

Kemençenin gövdesi genel olarak limon, akçaağaç, kiraz, ceviz, erik, pelesenk gibi ağaçlardan oyulmak suretiyle yapılırken; tuşe bölümündeki (kravat), eşik ve burgu gibi kısımları da gül ağacı gibi sert ve ısıya duyarlı ağaç çeşitlerinden yapılmaktadır. Üzerindeki ses kapağı ise sonradan doruk yani ladin (hartama) denilen ağaç türlerinden 2-3 mm kalınlığında kesilmek suretiyle gövdenin üzerine sarılır ve yapıştırılır. Ses çıkması için kapak üzerine ayrıca iki uzun ses deliği açılır (kaşlar) ve ince tel tarafına gelen yere can direği konulur. Kemençenin yay çubuğu da erik gibi dayanıklı ağaçlardan, yayı ise erkek atın kuyruk kılından yapılmaktadır. Kemençenin üzerine takılan tellerin üçüncüsü yani kalın olan sırma tel-sağır tel (misinada olabilir), orta olan çelik tel (bağırsak olabilir), incesi de zil teli olarak adlandırılır (25-30 numara arası çelik). Dört telli olan kemençede ise kalın kısımda bir sırma tel daha yer alır.[7]

Gümüşhane yöresinde kullanılan kemençeler daha geniş gövdeli ve kalın sesli olanıdır. Genellikle de Kürtün vadisinde ve Trabzon'a yakın bölgelerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu yörede birçok icracısı da mevcuttur. Karadeniz kemençesi başta yayla şenlikleri ve düğünler olmak üzere oturak alemlerinin vazgeçilmez çalgısıdır.

[7] Emrah Kaya, *2.Uluslararası Müzik ve Dans Araştırmaları Sempozyumu* (18-22 Ekim K.T.Ü), Bildiriler, Trabzon, 2016.

Şekil 11. Kemençe ile çalınan bir ezgi örneği

Yukarıda görüldüğü gibi yörede kemençe iki sesli ezgiler çalmaktadır. Yoğun olarak paralel seslerin kullanıldığı bu tür ezgiler, genellikle Trabzon'a yakın bölgelerde görülmektedir. Ezgilerdeki tempo için de Gümüşhane'den kıyı şeridine yaklaştıkça artar diyebiliriz.

Tulum

Tulum çalgısının özelliklerine geçmeden önce tulum kelimesinin kökenine ilişkin farklı birçok görüş bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi M. Ragıp Gazimihal'in eski Türklerin koyun veya keçinin içi boşaltıldıktan sonra tüyleri yolunarak elde edilen deriyi "tuluk" olarak adlandırıldıkları üzerinedir.[8] Tulum tabiri bütün Türk lehçelerinde vardır. Kaçkarlı Mahmut'un "Divan-ü Lügat-i Türk" adlı eserinde, tulum ismi "tolum'' olarak geçmektedir. Tolum, tuluk, toluk gibi kelimeler hep şiş ve kabarık anlamına gelmektedir.[9] Tulum, yapısal açıdan, üzerinde 5 delik olan iki sipsinin yan yana getirilmesi, sonrada hava depolu bir deriye monte edilmesiyle oluşan bir çalgıdır. Tulum'un iki tane kamışı olduğu için tulumla çalınan ezgiler genellikle iki sesli olarak icra edilir.

Tulum çalgısı gövde, ağızlık ve nav olmak üzere üç kısımdan

[8] Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türk Nefesli Çalgıları*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1975, s. 463.

[9] İhsan Topaloğlu, *Rize Folklorunda Tulum-Horon ve Düğünler*, Yöresel Folklor Araştırması, Eser Ofset Matbaacılık, Rize 2005, s. 7.

oluşmaktadır. Tulumun gövde kısmına ‘‘goda ve guda’’ gibi isimler verilmektedir. Gövde oğlak, keçi, koyun veya kuzunun bütün şekilde soyulmuş ve tabakalanmış derisinden yapılmaktadır. Büyüklüğü, derisi kullanılan hayvanın cinsine göre değişmektedir. Sonradan tulum’un gövdesi üzerine ipek veya kadife kumaş dikilir. Tulum üzerine geçirilen bu ipek veya kadife kumaş, tulum’u nemden ve rutubetten koruyarak çalınırken koltuk altından kaymasını da önler.

Şekil 12. Tulum’un deri gövdesinin görünüşü

Tulumun ağızlık kısmı, gövdenin sağ ayağına bağlanan, tulum içine havanın üflendiği kısımdır. Bu kısmın içerisinde, havanın geri çıkmasını engelleyen ve ‘‘dudula’’ adı verilen bir parça da bulunmaktadır. Bu mekanizma bir nevi si bop görevi görmektedir.

Şekil 13. Tulum ağızlığının görüntüsü

Tulumun diğer bir parçası da navdır. Nav, içine 5 delikli iki tane sipsinin yerleştirildiği tek parçalı bir kısımdır. Ezginin çalındığı asıl yer burasıdır. Ön kısmının eğimli ve geniş olması, sesin toplanıp gür bir şekilde çıkmasını sağlamaktadır. Yörede kalak

görevi gören bu parça "kar'aşin" olarak da adlandırılmaktadır.

Şekil 14. Tulum navı'nın görüntüsü

Navın içerisinde bulunan sipsilere ağızlıklarda (dillik, cibu, zizmak) takılmaktadır. Sipsinin üzerine yerleştirilen dillikler kesilmiştir ve bunlar hava basıncı yardımıyla piston görevi görmektedir. Açılıp kapandıkça da tulumdan ses elde edilir. Genellikle 16, 17 cm boyunda olan sipsiler, kimi yörede tekli, kimisinde ikili olarak kullanılmaktadır. Üç ve hatta dört sipsisi olan tulumlar da vardır. Tulum çalgısından 6 ayrı ses çıkmaktadır. Bunlar sol, la, si, do, re ve mi sesleridir. Tulum ezgileri çoğunlukla Hüseyni makamındadır. Çünkü bu makam dışındaki sesleri çıkarmak özel beceri gerektirmektedir.[10]

Şekil 15. Tulum'un ses sahası

Tulumun her iki kamışı da aynı ses aralığına sahiptir. Bu sayede ezgiler, tulum çalan kişi tarafından çoksesli bir şekilde icra edilebilmektedir. Tulum, Türkiye'de yaygın olan bir çalgı değildir. Tuluma en fazla Doğu Karadeniz bölgesinde rastlanmaktadır. Gümüşhane ilinde çalınan tulum ise Rize yöresinde çalınan tulumdan daha farklı şekilde kullanılmaktadır. Yer olarak, Gümüşhane'nin Yağmur dere köyü ile Yağmur dere boyunca uzanan vadiden Köseye kadar olan bölgede yaygındır ve buralarda daha çok uzun hava türü ezgiler çalmak için kullanılmaktadır.

Kuşburnu ve Gevreyik Otu Düdüdüğü

[10] Kaya, *Doğu Karadeniz Müzik Kültürü İçerisinde Nefesli Sazların Yeri*, s. 100-102.

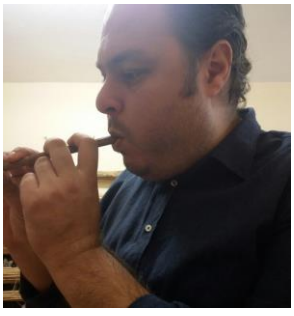

Şekil 16. Kuşburnu düdüğü örneği

Şekil 17. Gevreyik düdüğü örneği

Her iki düdük türü de Kelkit ve Köse yöresi civarında eskiden bu yana sıklıkla kullanılan çalgılardır. Bu çalgılar yapı olarak yörede yetişen bitkilerden yapılmaktadır. Ortalama 20 ile 26 cm uzunluğunda olan ve yaş iken kesilen bu bitkilerin her ikisi de üstte 5 ses deliğine ve sipsili bir dile sahiptir.[11] 6 ayrı ses çıkaran bu çalgılar, genellikle Rast makamı dizisindeki ezgileri çalmaya çok uygundurlar. Sesi sipsi ve cibona çok benzemektedir. Yörede ünlü düdük yapımcısı Ozan Yakup Demir vardır. Aşağıda kuşburnu düdüğüyle çalınan örnek bir eserin notası verilmiştir.

Şekil 18. Gevreyik düdüğü çalım şekli

[11] Demir, Yakup, *Görüşme*, Gümüşhane, Eylül, 2017.

Şekil 19. Gevreyik düdüğüyle çalınan bir ezgi örneği

Sonuç

Gümüşhane yöresi Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında geçiş bölgesi olduğundan her iki bölge kültürüne birden ev sahipliği yapar. Yörede genel olarak kırık hava türü ezgiler, uzun hava türü ezgiler ve halk oyunu ezgilerine rastlamak mümkündür. Yörede ki bu çeşitlilik, Gümüşhane'yi müzik folkloru açısından oldukça önemli kılmaktadır. Yöre ezgileri usul açısından oldukça zengindir. Ezgilerin ses aralık sınırı çok geniş değildir. Yörede birçok çalgıya da rastlamak mümkündür. Bunların yanında ilk defa literatürde yer alacak olan gevreyik otu düdüğü de yörede keşfedilmiştir. Yörenin müzik kültürü açısından oldukça zengin olması nedeniyle müzikolog ve çalgı bilimcileri Gümüşhane coğrafyasını araştırmaya davet ediyorum.

Kaynaklar

Akarçay, Aytaç, *Türk Halk Müziği Sazlarının Sınıflandırılması Kullanıldığı Yöreler ve Türler,* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1998.

Bilgin, Mehmet *Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan,* Serander Yayınları, Trabzon 2002.

Cihanoğlu, Selim, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Oynanan Horonlar Karşılamalar Barlar ve Halaylar,* Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Efsane Reklamcılık ve Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul 2004.

Çakan, İlker, *Karadeniz Bölgesi*, Özkan Matbaacılık, 1.Basım, Ankara 1994.

Demir, Yakup, *Görüşme*, Gümüşhane/Kelkit, Eylül 2017

Emnalar, Atınç, *Türk Halk Müziği ve Nazariyatı,* Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1998.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Nefesli Çalgıları,* Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1975.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Halk Oyunları Kataloğu,* Cilt 1, HAGEM Yayınları, Ankara 1991.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Halk Oyunları Kataloğu,* Cilt 2, HAGEM Yayınları, Ankara 1997.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Halk Oyunları Kataloğu,* Cilt 3, HAGEM Yayınları, Ankara 1999.

Gümüşhane Valiliği, *Gümüşhane İl Yıllığı,* Balkonoğlu Matbaacılık, Gümüşhane 1999.

Karahasanoğlu, Ata Sogül, *Mey ve Metodu,* İnkilap Kitapevi, Anka Ofset, İstanbul 1995.

Kaya, Emrah, *2.Uluslararası Müzik ve Dans Araştırmaları Sempozyumu* (18-22 Ekim K.T.Ü), Bildiriler, Trabzon 2016.

Kaya, Emrah, *Doğu Karadeniz Müzik Kültürü İçerisinde Nefesli Sazların Yeri,* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2007.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş,* Cilt 8, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000 s.10-360.

Özbek, Mehmet, *Folklor ve Türkülerimiz,* Özener Matbaası, İstanbul 1994.

Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikisi Ansiklopedik Sözlük,* Orient Yayınları, Ankara 2006.

Pıcken, Laurence, *Folk Musical Instruments Of Turkey,* Oxford Unıversity Pres, Lodon 1975.

Reinhard, Kurt ve Ursula, *Türkiye'nin Müziği,* Cilt 2, Sun Yayınevi, Ankara 2007.

TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, *TRT Türk Halk Müziği Repertuar Kitabı*, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara 1987.

TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, Cilt 1-2, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara 2000.

Topaloğlu, İhsan, *Rize Folklorunda Tulum-Horon ve Düğünler*, Yöresel Folklor Araştırması, Eser Ofset Matbaacılık, Rize 2005.

Toraman, Murat, *Sipsinin Kökeni ve Tarihsel Gelişimi Hakkındaki Çalışmalar ve Görüşler*, Folklor Dergisi, Ocak 2006, s.5

Turhan, Salih, Nail Tan, *Bayburt Musiki Folkloru*, Cem Ofset, Ankara 1996.

Tüfekçi, Nida, *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982.

Tüfekçi, Nida, *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982.

Öktem, Mustafa, Görüşme, Gümüşhane, Kasım 2006

Ülker, Talat, Görüşme, Gümüşhane, Ekim 2017

Üngör, Ethem Ruhi, *Türk Çiftesi*, Uluslar Arası 3. Halk Müziği Rostrumu, İstanbul 1997.